

Liturgie a farnost při různých formách nedělního slavení*

Pavel Kopeček

Liturgie, která je základním projevem života křesťanské komunity, staví požadavek liturgických ministrů, jak laických, tak i ordinovaných. Nedostatek ordinovaných ministrů v husté síti různě početných farních komunit vede k hledání a promýšlení nových možností s ohledem na pastorační potřeby místních církví. Tento příspěvek a v něm nastíněné myšlenky reflektují stávající liturgickou praxi s cílem prezentovat problematiku nedělních shromáždění v nepřítomnosti kněze, která získala formu bohoslužby Slova.¹ Bylo by možné nezůstat jen u slavení eucharistie, ale hodnotit i další liturgické typy a obřady, kde vedle přítomnosti ministra by se mohla rozebírat také dialektika mezi individuální zbožností a společným slavením, což by pravděpodobně vedlo k identickým závěrům.

Stávající praxe, kdy kněz je správcem několika farností a není schopen zajistit, aby každou neděli se všude slavila eucharistie, nastoluje otázku, zda by věřící měli upřednostnit účast na slavení eucharistie v sousední farnosti, nebo je vhodné, aby se místní společenství shromažďovalo při ne-eucharistické nedělní oslavě, které by předsedal pověřený laik?

Východiskem, při řešení této otázky jsou koncilní dokumenty, kde je zdůrazněno komunitní vnímání církve, přičemž jako určující považují dva texty v liturgické konstituci:

* Tento článek byl zpracován v rámci vnitřního grantu Univerzity Palackého IGA_CMTF_2019_004 „Události let 1949, 1969 a 1989 a katolická církev v Československu“.

¹ V roce 1988 vydala Kongregace pro bohoslužbu *Direktář pro slavení neděle za nepřítomnosti kněze*. Srov. CONGREGATIO DE CULTU DIVINO ET DISCIPLINA SACRAMENTORUM, „Directorium de celebrationibus dominicalibus absente presbytero Christi ecclesia (2 iunii 1988),“ *Notitiae* 24 (1988): 366–378. Český překlad připravilo Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském. Srov. LITURGIE.CZ, „Direktář pro slavení neděle za nepřítomnosti kněze,“ www.liturgie.cz/shared/clanky/190/1988-direktar-nedele-bez-kneze.pdf [cit. 17. 3. 2020]. Další důležitý dokument: CONGREGATIO PRO CLERICIS ET ALIAE, *Instructio de quibusdam quaestionibus circa fidelium laicorum cooperationem sacerdotum ministerium spectantem Ecclesiae de mysterio* (15 augustii 1997), in *AAS* 89 (1997), s. 852–877.

Je přítomen ve svém slově: to mluví on, když se v církvi předčítá Písmo svaté. I tehdy je přítomen, když se církev modlí a zpívá, jak to slíbil: „Kde jsou dva nebo tři shromážděni ve jménu mém, tam jsem já uprostřed nich“ (Mt 18,20).²

První text zdůrazňuje důležitost liturgického slavení z pohledu eklesio-logického a teologického, druhý je konkrétní a mluví o bohoslužbě slova vedené laikem:

Ať se zavádí samostatná bohoslužba slova v předvečer větších svátků, o některých všedních dnech v adventní a postní době a o nedělích a svátcích. Zvláště to platí o místech, kde není kněz; v tom případě ať vede bohoslužbu jáhen nebo ten, koho pověřil biskup.³

Tento text nechce jen zdůraznit, že tyto liturgie jsou možné, ale musí být také podporovány, neboť je to „vřelé přání“ koncilních otců.⁴ Po ho-rečné diskusi v koncilní síni byl pro tyto liturgie potvrzen termín *sacra Verbi Dei celebratio*, který se dostal i do textu konstituce. Tímto výrazem se tedy označuje nová rituální forma bohoslužby, která je skutečnou liturgií, a to i v případě, kdy je vedena pověřeným laikem. Liturgická konstituce vnímá bohoslužbu slova, jako samostatnou a svébytnou li-turgickou formou, což je důležitý aspekt pro hodnocení nedělní liturgie shromážděné obce.

1. DŮLEŽITOST NEDĚLNÍ ÚČASTI NA MŠI NEBO VE SHROMÁŽDĚNÍ?

V mnoha lokálních církvích jsou farní komunity od sebe velmi vzdá-le-né a církevní infrastruktura je málo rozvinutá nebo disfunkční, proto účast na slavení eucharistie v blízké farnosti je obtížná, ne-li nemožná. Tuto otázku tematicky rozšiřuje o další možnosti *Kodex kanonického práva*, v případě kdy nelze být v neděli na mši, uvádí další možnosti: bohosluž-ba slova, soukromá modlitba doma nebo ve společenství rodin:

O nedělích a dalších zasvěcených svátcích jsou věřící vázáni povinností zúčastnit se mše;⁵

² SC 7.

³ SC 35.

⁴ Originální text uvádí termín: „Foveatur sacra verbi Dei celebratio“. Srov. SC 7.

⁵ CIC 1983, kán. 1248.

§ 1. Povinnost účasti na mši splní, kdo se mše zúčastní, kdekoliv se koná katolickým obřadem, buď v den svátku, nebo večer předcházejícího dne.

§ 2. Jestliže z důvodu nedostatku duchovních nebo z jiného závažného důvodu není možná účast na mši, velmi se doporučuje, aby se věřící zúčastnili na bohoslužbě slova, jestliže se koná podle předpisů diecézního biskupa ve farním kostele nebo na jiném posvátném místě, nebo aby se věnovali po náležitou dobu modlitbě buď sami, nebo v rodině, nebo ve společenství rodin.⁶

První paragraf konstatuje povinnost účasti na nedělní mši, ať se koná v podstatě kdekoliv, je řádného katolického obřadu a věřící si vedle místa může zvolit i dobu, a to jak v průběhu dne, nebo v jeho předvečer. Účast na mši je vnímána individuálně s důrazem na význam neděle, jenž je dán slavením „velikonoční události“ a nutností tento den „v celé církvi zachovávat z apoštolské tradice jako prvotní zasvěcený svátek“.⁷

V textu dnešních předpisů je zřejmé napětí, které odráží individuální přístup ke slavení liturgie, potažmo k liturgickému právu a nevnímá věřícího v kontextu konkrétního liturgického shromáždění farnosti. Účast věřících na nedělní liturgii kanonické právo vnímá jako „osobního posvěcení“ skrze slavení velikonočního tajemství, proto zavazuje jednotlivé věřící k účasti na mši v jimi svobodně zvoleném místě a čase. Každý věřící se může považovat za osvobozeného od této povinnosti, když mše v jeho farnosti není. V takovém případě se doporučuje účast v liturgickém shromáždění, soukromá modlitba nebo ve společenství rodin. Tyto formy se jen doporučují, nejsou povinné, od povinné účasti na nedělní mši s ohledem na konkrétní situaci jsou omluveni. Požadavek účasti věřících na slavení eucharistie v sousední farnosti se v kanonickém právu neobjevuje. Výčet jednotlivých alternativ, uvedených v kánonu 1248 § 2, dokonce neumožňuje chápat liturgické shromáždění pro slavení bohoslužby slova jako důležitější než soukromá modlitba. Z právního hlediska se jeví, že všechny možnosti mají stejnou hodnotu.⁸

V situaci, kdy je slavení nedělní eucharistie v místní farnosti nemožné, má být dána přednost účasti na mši v sousední farnosti nebo bohoslužbě slova ve vlastním farním společenství. Otázku můžeme položit i jiným způsobem, zda je osobní povinností každého křesťana účastnit se mše, kdekoliv se slaví, což se jeví jako nejpravděpodobnější výklad sou-

⁶ CIC 1983, kán. 1248

⁷ CIC 1983, kán. 1246, § 1.

⁸ Srov. Klaus LÜDICKE – Rüdiger ALTHAUS, *Münsterisches Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, Essen: Ludgerus 2019, kán. 1248, s. 425.

časné kanonické normy, nebo se účastnit na liturgii vlastní komunity. Je dokonce pro místní komunitu – farnost nezbytné, aby se v neděli sešla ke slavení liturgie, i když není eucharistickou?

Vývoje nedělního slavení liturgie odhaluje vnitřní souvislost mezi výrazy *dominica* (neděle) a *dominicum* (mše). Nedělní den a mešní liturgie patří k sobě, slavení mše (*dominicum agere*) je současně i slavením neděle (*dominicum celebrare*).⁹ Neděli jako den Páně můžeme chápat jako časový symbol eucharistie, jenž je vrcholem života církve,¹⁰ která se projevuje jako *sacramentum mundi* v takové míře, v jaké jsou si křesťané vědomi svého povolání do nedělního shromáždění.¹¹

Na pozadí naší otázky je zajímavý kán. 1249 CIC z roku 1917:

Přikázání účastnit se mešní oběti plní ten, kdo je přítomen mši sv., ať je slavena kterýmkoli katolickým obřadem, pod širým nebem anebo v kterémkoli kostele nebo veřejné či polo-veřejné kapli a v soukromých hřbitovních kaplích, o nichž se zmiňuje kán. 1190, ne však v jiných soukromých kaplích, leč by Apoštolský Stolec udělil tuto výsadu.¹²

Je zřejmé, že starší kanonická norma reflektovala společenství s ohledem na veřejné slavení v kostele, o čemž se stávající nezmiňuje. V *Kodexu kanonického práva* z roku 1917 můžeme vidět starší právní tradici ohledně slavení eucharistie, která zdůrazňuje, že věřící se má účastnit veřejného nedělního slavení liturgie v kostele. Soukromá mše kněze, za účasti jednoho nebo několika věřících a slavená v soukromých kaplích, není naplněním příkazu pro nedělní liturgii.

⁹ František KUNETKA, „Dominica sollemnia. Neděle jako den eucharistického shromáždění,“ *Studia Theologica* 10, č. 2 (2008): 15–25.

¹⁰ Srov.: Andrea GRILLO, *Einführung in die liturgische Theologie: Zur Theorie des Gottesdienstes und der christlichen Sakramente*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, s. 222.

¹¹ LG 1: „Kristus je světlo národů. Proto tento posvátný sněm, shromážděný v Duchu svatém, má vřelou touhu hlásáním evangelia všemu stvoření (srov. Mk 16,15) osvětit všechny lidi jasným Kristovým světlem, které září na tváři církve. Církev je totiž v Kristu jakoby svátostí neboli znamením a nástrojem vnitřního spojení s Bohem a jednoty celého lidstva.“

¹² CIC 1917, kán. 1249: „Legi de audiendo Sacro satisfacit qui Missae adest quocunque catholico ritu celebretur, sub dio aut in quacunque ecclesia vel oratorio publico aut semi-publico et in privatis coemeteriorum aediculis de quibus in can. 1190, non vero in aliis oratoriis privatis, nisi hoc privilegium a Sede Apostolica concessum fuerit.“ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi Iussu Digestus*, ed. Pietro Gasparri, Roma: Typis Polyglottis Vaticanis, 1974, s. 420.

Tuto normu poprvé stanovil biskup Teodulfus z Orléans na počátku 9. století, který ve svých *Capitulare* napsal o nedělní mši ve městě:

Musíme upozornit věřící, aby před účastí na nedělní liturgické slavnosti nic nekonsumovali, a vybidnout je, že se všichni musí shromáždit, aby společně se účastnili mše a slyšeli kázání ve svaté mateřské církvi. Kněží by neměli slavit jiné mše v oratořích, pokud to, dle jejich uvážení, není nutné, a to vždy před „druhou hodinou“ (8 hodina ranní), aby se lidu nebránilo účastnit se společného slavení mše. Všichni kněží, kteří žijí ve městě nebo na předměstí a také lidé, se musí, jak již bylo řečeno výše, shromáždit k jediné společné mešní bohoslužbě.¹³

Uvedený text klade důraz na slavení jediné nedělní eucharistie, na níž mají účast všichni křesťané města i přilehlého okolí. Místní komunita je slavicím subjektem, je nositelem nedělní liturgie. Všichni se liturgie účastní ne proto, že je to jejich povinnost, ale proto, že jsou členy této místní církve. Nedělní mše ještě nebyla chápána jako individuální povinnost křesťana, soukromé mše v 9. století byly spíše výjimečné a účast na nich nebyla vnímána jako splnění „nedělní povinnosti“. Byla zde povinnost účasti na společné nedělní liturgii lokální církve, která všechny spojuje.

Vyvstává otázka, jak a kdy se v církvi začala zdůrazňovat povinnost individuální účasti na nedělní liturgii na rozdíl od společného slavení farní komunity. I v pokoncilní liturgii může být tato povinnost splněna bez jakéhokoli vztahu k místnímu nebo farnímu společenství.¹⁴ Přesto

¹³ „Admonendus est populus, ut ante publicum peractum officium ad cibum non accedat, et omnes ad publicam sanctam matrem ecclesiam missarum sollemnia et praedicationem audituri convenient, et sacerdotes per oratoria nequaquam missas nisi tam caute ante secundam horam celebrant, ut populus a publicis sollemnibus non abstrahatur. Sed sive sacerdotes, qui in circuitu urbis aut in eadem urbe sunt, sive populus, ut prediximus, in unum ad publicam missarum celebrationem convenient.“ Srov. Theodulfus AURELIANENSIS, „Capitulare primum XLV,“ in *Monumenta Germaniae historica. Capitula Episcoporum 1*, ed. Peter Brommer, Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1984, s. 141–142.

¹⁴ CIC 1983, kán. 1247: „O nedělích a dalších zasvěcených svátcích jsou věřící vázáni povinností zúčastnit se mše; kromě toho se zdrží práce a činností, které jsou na překážku bohoslužbě a radosti, vlastní dnu Páně nebo náležitému duševnímu i tělesnému zotavení. Kán. 1248: § 1. Povinnost účasti na mši splní, kdo se mše zúčastní, kdekoli se koná katolickým obřadem, buď v den svátku, nebo večer předcházejícího dne.“ Katechismus katolické církve z roku 1993 tuto právní normu doplňuje – KKC 2181: „Nedělní eucharistická oběť je základem a stvrzením celého křesťanova jednání. Proto jsou věřící povinni účastnit se eucharistie v zasvěcené dny, ledaže jsou z vážných důvodů omluveni (např. nemoc, péče o kojence), anebo jsou od ní svým farářem

jak liturgické, tak i právní normy vztah liturgie a místní komunity zdůrazňují:

Farář se stará, aby eucharistie byla středem farního společenství věřících; snaží se, aby křesťané byli živeni zbožným přijímáním svátostí, zvláště aby často přijímali eucharistii a svátost smíření; usiluje, aby byli vedeni k modlitbě i v rodinách a vědomě a aktivně se zúčastňovali posvátné liturgie, kterou pod vedením diecézního biskupa je farář povinen řídit ve své farnosti, a dozírat, aby se nevloudily nepřístojnosti.¹⁵

Kromě toho nás sociologie učí, že každé lidské sdružení, které se pravidelně nesetkává, je předurčeno zemřít. Církev ve svých pravidelných liturgických shromážděních se neřídí jen pravidly sociologie, ale je společenstvím „každé rasy, národa, lidu a jazyka“,¹⁶ které shromáždil Kristus a jež naplňuje příkaz svého Pána: „to konejte na mou památku“.¹⁷ Těmito pravidelnými setkáními je slavení eucharistie.

2. ÚČAST NA NEDĚLNÍ BOHOSLUŽBĚ JAKO OSOBNÍ POVINNOST?

Jak a kdy tedy dospíváme k utváření *dominicum* pravidla, které je chápáno osobně a individuálně? Nedělní shromáždění také hrálo ústřední roli v nejstarších svědectvích z post-apostolského období. V *Didaché* čteme: „V den Páně se shromažďujte, lámejte chléb a děkujte.“¹⁸

Pliniův list Traianovi o křesťanech indikuje konkrétní den, kdy se scházejí:

Tvrdili však, že celá jejich vina nebo pomýlení byla pouze v tom, že se scházeli v určitý den před úsvitem, zpívali střídavě písně k počtě Christa jako boha a zavazovali se přísahou ne k nějakému zločinu, ale že se nedopustí krádeží, loupeží ani cizoložství, že dodrží dané slovo a že nezaprou majetek jim svěřený, až budou po-

zproštění (dispenzování). Ti, kteří o tuto povinnost vědomě nedbají, dopouštějí se těžkého hříchu.“

¹⁵ CIC 1983, kán. 528, § 2.

¹⁶ Zj 7, 9.

¹⁷ Lk 22, 19.

¹⁸ „Κατὰ κυριακὴν δὲ κυρίου συναχθέντες κλάσατε ἄρτον καὶ εὐχαριστήσατε,“ in *La doctrine des douze Apôtres (Didachè)* 14, 1, ed. Willy Rohrdorf – André Tuilier, Sources Chrétiennes 248, Paris: Cerf 1978, s. 192.

žádání o jeho vrácení. Potom se prý rozcházeli a opět se shromažďovali k požívání pokrmu, zcela obyčejného a nevinného.¹⁹

Plinius k označení shromáždění křesťanů užívá termín *hetaeria*, který odpovídá dobové terminologii a označuje i náboženská sdružení, pro které by se mohl použít i termín *voluntary associations*.²⁰ Plinius v tomto kontextu nepoužívá termín *ecclesia*, protože v antice tento termín znamenal shromáždění lidu ve smyslu politickém a správním, ne náboženském.²¹

Justinova *Apologie* indikuje neděli, *Dies Solis* (ἡμέρα ἡλίου), jako den shromáždění, kdy se schází křesťané z města i venkova:

V Den Slunce, jak se říká, se koná společné shromáždění všech, kteří jsou v městech a na venkově, a čtou se paměti apoštolů nebo spisy proroků, dokud to lze. Když potom čtenář přestane, dává slovem napomenutí a povzbuzení k napodobování těchto krásných (vzorů). Potom všichni společně vstaneme a pronášíme modlitby.²²

Příběh mučednictví křesťanů z Abitinae poblíž Kartága, kteří byli popraveni spolu s jejich presbyterem v první polovině roku 303, zdůrazňuje význam nedělního liturgického shromáždění pro život komunity, i v případě porušení císařských výnosů.²³ Římský prokonzul, který se jich ptal, proč přestupovali zákon, dostal odpověď: „Securi Dominicum celebravimus [...] Quia non potest intermitti Dominicum“, a dále „Intermitti Dominicum non potest [...]. Lex sic jubet“.²⁴ Tyto odpovědi zdůrazňují, že shromáždění je charakteristickým znakem křesťanů. Shromažďovat se ke slavení *Dominicum* má pro křesťany existenční význam

¹⁹ Pliniův dopis Trajánovi. Epistula X, 96, 7. Citováno dle: Alena FROLÍKOVÁ, *Rané křesťanství očima pohanů: Svědectví řecky a latinsky píšících autorů 1.–2. století*, Praha: H&H, 1992, s. 18–19.

²⁰ Srov.: John S. KLOPPENBORG – Stephen G. WILSON, *Voluntary Associations in the Graeco-Roman World*, London – New York: Routledge, 1996.

²¹ Srov. Robert Louise WILKEN, *The Christians as the Romans Saw Them*, New Haven – London: Yale University Press, 2003, s. 33. V antickém Řecku termín *ekklesia* označoval shromáždění svobodných Athénanů jako nejvyšší kontrolní, výkonný a zákonodárný orgán. Z tohoto důvodu jej Plinius neužíval, aby odlišil charakter shromáždění.

²² JUSTIN, *Apologie I*, 67, ed. Charles Munier, Sources Chrétiennes 507, Paris: Cerf 2006, s. 123.

²³ „Acta SS. Saturni, Dativi et aliorum plurimorum martyrum in Africa,“ in *Acta martyrum*, ed. Theodorici Ruinart, Regensburg: G.J. Manz, 1859, s. 414–422.

²⁴ Tamtéž, s. 418.

a nesmí být nikdy zanedbáváno či vynecháváno. Jedná se o zákon Páně, který musíme naplnit i za cenu prolítí vlastní krve. Ze svědectví mučedníků z Abitinae je zřejmý i další podstatný znak shromáždění, kterým byla četba biblických textů, jež je nepostradatelnou součástí *Dominicum*: „collectam [...] gloriosissime celebravimus, ad Scripturas dominicas legendas in Dominicum convenimus semper“.²⁵ Je zřejmé, že v popředí byla účast křesťanů na shromáždění vlastní komunity. Jak to však bylo s křesťanskými poutníky, kteří na svých cestách byli účastní liturgických slavností jiných lokálních církví? K této otázce se vyslovila syrská církev již ve třetím století a udává, jak se mají přivítat křesťanští poutníci:

Když přijde bratr nebo sestra z jiné farnosti, zeptá se jáhen, zda je vdaná nebo vdova, věřící a zda patří do církve a není heretikem. Potom ji okamžitě přivedete dovnitř a usadí ji na určeném místě.²⁶

Skrze křest se křesťan stává členem nejen své vlastní farnosti, ale i univerzální církve, což ho legitimuje a zavazuje k účasti na nedělním setkání i jiných místních komunit. Zároveň je povinností každé místní komunity zajistit nedělní shromáždění, na němž se zúčastní všichni členové a do shromáždění mohou být přijati i věřící z jiné farnosti po krátkém prověření.

Syrská *Didaskalia apostolorum* v instrukci věřících, aby se účastnili shromáždění, tak připomíná biskupům:

Když učíš, prikazuj lidu a povzbuzuj jej, aby se plně účastnil shromáždění a vůbec nikdy nechyběl, nýbrž aby se vždycky scházel a nezmenšoval církev neúčastí některých, aby se Kristovu tělu neodnímal některý úd (...) Neodlučujte se sami od křesťanského společenství tím, že se straníte jiných, vždyť jste Kristovy údy. Krista máte přece jako hlavu, přítomného u vás a ve spojení s vámi, jak slíbil. Nebud'te tedy sami k sobě neteční, neodcizujte Spasitele jeho údům a netrhejte, nerozsekávejte jeho tělo.²⁷

²⁵ Tamtéž, s. 419.

²⁶ „Si quis autem de parrochia frater aut soror venerit, diaconus requirat ab ea, si adhuc virum habet, si vidua est aut fidelis et si de ecclesia est et non de heresi. Et sic iam perducens eam faciat in decreto loco sedere.“ *Didacalia apostolorum* I/29, in *Didascalie apostolorum canonum ecclesiasticorum traditionis apostolicae versiones latinae*, ed. Erik Tidner, Berlin: Akademie, 1963, s. 47.

²⁷ *Didascalie Apostolorum* II/59, 1–3, in *Didascalie apostolorum canonum ecclesiasticorum traditionis apostolicae versiones latinae*, ed. Erik Tidner, Berlin: Akademie, 1963, s. 170: „Do-

Možnost volby mezi různými nedělními bohoslužbami ve stejné místní komunitě dosud neexistovala. Tato otázka se však stala virulentní, již v 5. století v Egyptě je uveden důvod pro druhou nedělní liturgii: Pokud prostor uvnitř baziliky nestačí k tomu, aby se zde mohli shromáždit všichni věřící, lze výjimečně slavit druhou bohoslužbu ve stejný den a na stejném místě. Dne 21. června 445 se papež Lev Veliký vyjádřil v dopise alexandrijskému patriarchovi následovně:

Abychom mohli všechny příkazy dodržovat, proto také chceme respektovat následující: V případech, kdy o slavnostech nebo svátcích přichází větší počet lidu a věřících se shromáždilo tolik, že je bazilika nemůže pojmout, je nepochybně žádoucí opakovat nabídku oběti, aby se nezdálo, že jen ti, kteří přišli jako první, se mohli zúčastnit liturgie, a ti, kteří přišli později, tuto možnost neměli. Proto se zdá být naprosto rozumné a zbožné nabídnout znovu obřad pokaždé, když je bazilika naplněna.²⁸

Důvodem pro následnou eucharistickou oslavu ve stejném společenství a v ten samý den proto bylo pouze zaplnění církve a ne nejvhodnější doba pro jednotlivého křesťana. Dokud však kostel nebyl přeplněn, byla jediná mše nejen naprosto dostačující, ale také odpovídala vnitřnímu smyslu nedělního shromáždění celé komunity. Lze tedy vyvodit, že nositelem dominantní liturgie je komunita jako taková a nikoli věřící jednotlivci. Před závazkem k účasti je právo účasti. Jinými slovy: křesťan se účastní nedělního shromáždění, protože je součástí komunity a neplní soukromou a individuální povinnost. Pravidla stanovená v *Didascalia*

cens autem iube et hortare populum in ecclesia Docens autem iube et hortare populum in ecclesia frequentare et penitus numquam deesse, sed convenire semper et ecclesiam non angustare, cum se subtrahunt, et minus membrum facere corpus Christi... Nolite ergo vosmet ipsos, cum sitis membra Christi, spargere ab ecclesia, cum non coadunamini; Christum enim caput habentes secundum promissionem ipsius praesentem et communicantem vobis, nolite ipsi vos neglegere nec alienare salvatorem a membris suis nec scindere nec spargere corpus eius..."

²⁸ „Ut autem in omnibus observantia nostra concordet, illud quoque volumus custodiri, ut cum solemnior quaeque festivitas conventum populi numerosioris indixerit, et ea fidelium multitudo convenerit, quam recipere basilica simul una non possit, sacrificii oblationis indubitanter iteretur, ne his tantum admissis ad hanc devotionem, qui primi advenerint, videantur hi, qui postmodum confluerint, non recepti: cum plenum pietatis atque rationis sit, ut quoties basilicam, in qua agitur, presentia novae plebis impleverit, toties sacrificium subsequens offeratur.“ LEV VELIKÝ, *Epistola 9 – Ad Dioscorum Alexandrinum* 2, in PL 54, s. 626–627.

apostolorum a také doporučení koncilu ve španělské Elviře z počátku 4. století formují pohled na nedělní shromáždění:

Si quis in civitate positus tres dominicas ad ecclesiam non accesserit, pauco tempore abstinenceatur, ut correptus esse videatur.²⁹

Ecclesia, která se projevuje jako shromáždění, je nositelem liturgie; liturgické shromáždění je obrazem církve, je Kristovým tělem, na němž má podíl každý křesťan. Tato příslušnost ke Kristovu tělu logicky vyžaduje od každého člena účast na společném slavení liturgie, která je „týdenním společným shromážděním komunity“.³⁰

Ve 4. století máme dosvědčenou praxi slavení privátní mše v domech křesťanů, a to jak na Východě, tak i na Západě.³¹ Tuto praxi zakázaly koncily v Laodicei (360–390) a v Seleucii-Ktésifónte (410), koncil v Kartágu (390) ji povoluje se schválením biskupa.³² Od konce 4. století nám prameny dosvědčují každodenní veřejné slavení eucharistie v Miláně,³³ Aquileji,³⁴ Španělsku³⁵ a severní Africe.³⁶ Zprávy o každodenním slavení eucharistie neudávají počet či složení účastníků. Jungmann udává, že až v 9. století se věřící účastnili každodenního slavení eucharistie.³⁷ Každodenní mše, slavené veřejně či „soukromě“, nic neubíraly na požadavku společného nedělního slavení. Od doby karolínské až do Tridentské-

²⁹ *Concilia Hispaniae*, in *PL* 84, s. 304.

³⁰ Josef A. JUNGMAN, „Die Heiligung des Sonntags im Frühchristentum und im Mittelalter,“ in *Der Tag des Herrn. Die Heiligung des Sonntags im Wandel der Zeit*, ed. Hermann Peichl, Studien der Winer katholischen Akademie 3, Vídeň: Herder, 1958, s. 73.

³¹ Srov. Robert F. TAFT, *Oltre l'oriente e l'occidente. Per una tradizione liturgica viva*, Řím: Lipa, 1999, s. 91–93.

³² Srov. Josef A. JUNGMAN, *Missarum sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe. 1 Band*, Vídeň: Herder, 1948, s. 269–281.

³³ Srov. Josef SCHMITZ, *Gottesdienst im altchristlichen Mailand: eine liturgiewissenschaftliche Untersuchung über Initiation und Messfeier während des Jahres zur Zeit des Bischofs Ambrosius*, Bonn: P. Hanstein, 1975, s. 233–240.

³⁴ Srov. CHROMATIUM, *Tractatus 14 in Mt 6, 5*, in *PL* 20, s. 361.

³⁵ Koncil I. v Toledu (397–400) kánon 5., srov. Giovanni D. MANSI, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, vol. 3, Florencie, 1769, s. 155, http://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/200_Mansi/1692-1769_Mansi_JD_Sacrorum_Conciliorum_Nova_Amplissima_Collectio_Vol_003_LT.pdf [17. 3. 2020].

³⁶ AUGUSTIN, *De sermone Domini in monte libros duos*, in *Corpus Christianorum, series Latina*, vol. 35, Turnhout: Brepols, 1967, s. 114–115.

³⁷ Srov. Josef A. JUNGMAN, *Missarum sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe. 1 Band*, Vídeň: Herder, 1948, s. 309–311.

ho koncilu se věřícím zdůrazňuje povinnost účasti na nedělní liturgii ve vlastním kostele/společenství. Z této praxe vzešla pozdější „nedělní povinnost“, kdy se celá komunita věřících scházela při slavení liturgie. V episkopálních sídlech liturgii předsedal biskup, za účasti kléru a věřících, jak to dosvědčují popisy stacionárních bohoslužeb v římských liturgických knihách od 7. století.³⁸ Stacionární bohoslužby probíhaly i v jiných centrech jak západních, tak i východních.³⁹ V průběhu šestého století, kdy se křesťanství rozšířilo i mimo města a biskupská sídla, roste počet územních celků spravovaných knězem, tak na něj přechází liturgické úkony, které doposud byly v biskupské pravomoci. Od 7. století se objevují častěji synodální dokumenty, které pojednávají o účasti věřících na nedělní mši. Synoda v Nantes roku 658 stanoví pravidlo, že duchovní správce má ze svého kostela o nedělích a slavnostech vykázat ty věřící, kteří nepatří do jeho farnosti a vyzvat je, aby se slavili liturgii ve svém farním společenství.⁴⁰ Podobné výnosy nacházíme v synodálním dopise biskupa Theodulfuse z Orleans z roku 820, zaznívají i na dalších synodách: Tolosa (1129), Arles (1260), Cognac (1260), Budín v Uhersku (1279), Avignone (1282), Trevír (1310) a Praha (1349).⁴¹ Provinční synoda v Ravenně roku 1311 stanoví pravidlo, že na ty věřící, kteří po třech výzvách kněze se stále neúčastní nedělní liturgie ve vlastní farnosti, se vztahuje trest exkomunikace.⁴²

Na našem území se objevuje farní síť až ve vrcholném středověku, proto o plnění „farní povinnosti“ účasti na nedělních bohoslužbách vě-

³⁸ Těmito liturgickými knihami jsou římské ordines: *Ordo Romanus Primus*, in *Les Ordines Romani du haut moyen age*, ed. Michel Andrieu, Leuven: Spicilegium Sacrum Lovaniense, 1971, s. 1–108. Svatý Ignác z Antiochie k tomu dodává: „Budte všichni jednotní s biskupem, jako Ježíš s Otcem a jako kněží s apoštoly. Mějte v úctě jáhny, jako máte v úctě Boží zákon. Kdo patříte k církvi, nečiňte nic bez biskupa. Nechť je za pravou Eucharistií považována ta, již koná biskup a koho tím pověřil. Kde biskup, tam ať je i lid, jako kde je Kristus, tam je i katolická církev. Bez svolení biskupa není dovoleno ani křtít ani konat hody lásky. Co on schválí, to je milé i Bohu a proto i pevné a jisté.“ IGNÁC Z ANTIOCHIE, *List do Smyrny VIII*, 1–2, in *Spisy apoštolských otců*, ed. Ladislav Varcl – Dan Drápal – Jan Sokol, Praha: Kalich, 2004, s. 171.

³⁹ Srov. Robert F. TAFT, *Stručné dějiny byzantské liturgie*, Velehrad: Refugium, 2011.

⁴⁰ Srov. Mario RIGHETTI, *Storia Liturgica II. L'anno liturgico*, Milano: Ancora, 1998, s. 28.

⁴¹ André WILLIEN, *Histoire des commandements de l'Eglise*, Paris, 1929, s. 43

⁴² Srov. Lambert BEAUDUIN, „L'ésprit paroissial dans la tradition,“ in *Questions Liturgiques*, 1912, s. 89.

řících, lze uvažovat až od 13. století.⁴³ Břetislavovy dekrety z roku 1039, které jsou součástí *Kosmovy kroniky*, o nedělích stanoví:

Zakazujeme, aby se vůbec nekonaly v neděli trhy, které v našich krajích lidé proto tak hojně navštěvují, aby v ostatní dny měli kdy na své práce. Bude-li však kdo v neděli anebo ve dny, které jest veřejně nařízeno slaviti, u kostela nalezen při nějakém robotném díle, arcikněz ať mu vezme dílo samé i potah, který se při díle nalezne, a on ať zaplatí tři sta peněz do důchodu knížecího.⁴⁴

V Opatovickém homiliáři ze 12. století se objevují výzvy k časté účasti na mši a důstojnému chování v kostele i kolem kostela.⁴⁵

Na různost vnímání plnění „farní povinnosti“ odkazují i závěry Uherské synody z roku 1092, kde bylo ustanoveno následující pravidlo:

Pro farmy a rolníky, kteří žijí ve velké vzdálenosti od farního kostela, stačí, když se nedělního shromáždění účastní jeden člen, který zastupuje celou rodinu, ale v každém případě musí být někdo účasten.⁴⁶

Z této praxe je zřejmé, že účast na nedělní liturgii nebyla jednoznačně chápána jako osobní závazek a povinnost jednotlivce, ale jako shromáždění církve, která se uskutečňuje v místní komunitě konkrétních věřících.

Stopy tohoto ideálu raného křesťanství nacházíme i v tzv. předpisu o farní povinnosti (pfarrbann – pfarrzwang), který platil až do roku 1517. Tento zákon, v souladu se zněním IV. lateránského koncilu, zavazoval věřící obracet se na svého faráře ve všech svých náboženských potřebách a plnit své liturgické povinnosti výhradně ve svém farním kostele. Tento

⁴³ Srov. Petr SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, Praha: Vyšehrad, 2007, s. 21–54; Tomáš MRŇÁVEK, *Sázavský klášter a slovanská liturgie*, in *Slovanská spiritualita a mystika*, Trnava: Dobrá kniha, 2011, s. 145–183.

⁴⁴ Citováno dle: PSP ČR, „Břetislavova dekreta,“ https://www.psp.cz/eknih/snemy/b_dekreta.htm [cit. 17. 3. 2020].

⁴⁵ Srov. *Kázání na svátek sv. Vojtěcha*, in *Šest kázání z homiliáře opatovického*, ed. Karel Doskočil, Vyšehrad: Vánoční tisk Katolického literárního klubu, 1939.

⁴⁶ Srov. *Sacra Concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae*, pars prima, Cap. XI, ed. Carolus Péterffy, Vídeň: Kaliwodianis, 1742, s. 20: „Si quis in Dominicis diebus, aut in majoribus festivitatibus ad Ecclesiam non venerit parochialem, verberibus corripatur: fi vero illae remotae fuerint, & ad Ecclesiam fuam parochialem villani venire non potuerint, unus tamen ex eis nomine omnium baculo ad Ecclesiam veniat.“ Srov. JUNG-MANN, „Die Heiligung des Sontags im Frühchristentum und im Mittelalter,“ s. 73.

předpis účasti na nedělní mši ve své farnosti se vztahoval nejen na věřící, ale i na kněze, který slavil eucharistii *pro populo*, tedy ne jako osobní povinnost, ale jako službu místnímu společenství.

Čtvrtý lateránský koncil roku 1215 v článku XXI určuje věřícím povinnost zpovídat se u vlastního faráře a přijmout eucharistii nejméně jednou v roce, a to v době Velikonoční:

Každý věřící obojího pohlaví, jež dosáhl věku užívání rozumu, s vírou vyzná všechny své hříchy svému faráři alespoň jednou ročně a vykonává pokání, které mu bylo uloženo podle jeho možností. S velkou úctou, nejméně na Velikonoce, přijme svátost Eucharistie, pokud by nedal na radu svého faráře, že je přiměřené, z rozumného důvodu, po určitou dobu nepřijímat, pak, pokud žije, je mu zakázáno vstoupit do kostela a po jeho smrti křesťanský pohřeb. Toto ustanovení je často zveřejňováno v církvích, takže nikdo se nemůže omlouvat s odvoláním na svou nevědomost. Pokud by věřící, z oprávněného důvodu, chtěl vyznat své hříchy jinému knězi, nejprve požádá a získá licenci od svého faráře, protože jinak by ten druhý kněz neměl pravomoc jej osvobodit od hříchů a udělit mu rozhřešení.⁴⁷

Tímto článkem koncilu se definuje středověká farní povinnost kněze – faráře, jenž se má starat o svěřené věřící, ale je definována povinnost jednotlivých křesťanů v rámci farního společenství s ohledem na pravomoci a zodpovědnost duchovního. Účast na bohoslužbě přestává být chápána eklesiologicky, stává se projevem individuální zbožnosti a mravní povinnosti „sledované“ farářem, což v praxi vedlo k výše zmíněné „farní povinnosti“.

Příkaz o „farní povinnosti“, tj. účasti věřících na nedělní mši ve své farnosti, byl však velmi kritizován žebravými řády. Tato praxe silně kontrastovala se snahou a odhodláním těchto řeholníků starat se o duše a jim v kázání vysvětlovat biblické texty a učení církve. Příkaz „farní povinnosti“ v neděli vyprázdnil kostely dominikánů a františkánů navzdory jejich pastoračnímu úsilí, protože lidé se museli účastnit liturgie ve své vlastní farnosti. To vedlo k tomu, že řeholníci tuto praxi začali zpochybňovat ve svých homiliích, jejich postup byl na různých synodách a také papežskými rozhodnutími odsouzen. Navzdory skutečnosti, že „farní povinnost“ byla opakovaně zdůrazňována a pro věřící závazná

⁴⁷ Kánon 21: Die Ablegung der Beichte, ihre Geheimhaltung durch den Priester und der Empfang der Kommunion am Ostern. Srov. Heinrich DENZINGER, *Enchiridion Symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum. Lateinisch – Deutsch* (43. Auflage), Freiburg; Wien: Herder, 2010, s. 339–340.

až do 16. století, bylo jen otázkou času, kdy oficiální církev vyjde vstříc požadavkům mendikantů, kteří v této době měli své kláštery ve všech větších městech, a kdy uzná pro věřící jako legitimní účast na liturgii v jejich kostelích a tím i splnění „nedělního předpisu“ bez vazby na farní společenství. Papež Sixtus IV., který byl františkánem, v roce 1478 si posteskl:

Fratres mendicantes non praedicent populos parochianos non teneri audire Missam in parochiis diebus festivis et dominicis.⁴⁸

Papež Lev X. v roce 1517 vyhověl požadavku mendikantů a bulou *Intelleximus* nařídil zrušení „farní povinnosti“ pro jejich kostely:

Chceme odstranit jakoukoli nejednoznačnost, proto oznamujeme, že všichni věřící, kteří v neděli a o svátcích poslouchají mši v kostelech bratří mendikantů, pokud tak nečiní z pohrdání k vlastnímu faráři, splňují příkaz církve o povinnosti účasti na mši, nedopouští se žádného smrtelného hříchu a neupadají v žádný trest.⁴⁹

V bule se objevuje klausule „qui non contemptu proprio sacerdoti parochiali“, jež mohla být různě vykládána, a tak znemožňovat plnění nedělní povinnosti mimo farnost. Tato nepřesnost byla objasněna na 22. zasedání (17. 9. 1562) Tridentského koncilu v *Decretum de observandis et evitandis in celebratione Missae* kde se uvádí:

Z kostela mají zcela odstranit sloužení určitého počtu mší s jistým počtem svící, což je vynálezem více pověřivého kultu než pravé zbožnosti. A mají (faráři) pou-

⁴⁸ SROV. BEAUDUIN, „L'ésprit paroissial dans la tradition,“ s. 307.

⁴⁹ „Intelleximus quosdam in dubium revocare, et perinde timoratis conscientii scrupulum iniicere, si Cristifideles, qui Dominicis, et Festis diebus extra Ecclesias suas Parochiales, Missas audiunt in Ecclesiis Fratrum ord. Mendicantium, Ecclesiae praecepto de Missa audienda satisfaciunt.

§ 1. Nos enim ambiguitatem huiusmodi penitus tollere volentes, ut cum sinceriori consensu fideles quique Deo creatori suo serviant, auctoritate Apost. tenore praesentium notum facimus, omnes Christifideles utriusque sexus, (qui non contemptu proprio sacerdoti parochiali) in Ecclesiis Fratrum Ordinum Mendicantium, Dominicis et Festis diebus Missas audiunt, satisfacere praecepto Ecclesiae de Missa audientia, nec in aliquam labem mortalis peccati poenamve incurrere.“ LEO X, *Litterae apostolicae Intelleximus*, 13. 11. 1517, in *Codicis Iuris Canonici Fontes*, vol. 1, ed. Pietro Gasparri, Romae: Typis polyglottis Vaticanis, 1947, s. 127, <https://archive.org/stream/CICF-Gasparri/d-C.I.F.-%20vol.%201%20n.1-364-%20Gasparri#mode/2up> [cit. 17. 3. 2020].

čovat lid, jaké jsou a od koho pochází tak vzácné a nebeské plody této nejsvětější oběti. Také ať napomínají lid, aby často přicházel do svých farností, alespoň o nedělích a větších svátcích.⁵⁰

Bula *Etsi Mendicantium Ordines* papeže Pia V. z 15. 6. 1567 stanoví definitivní práva mendikantů v duchovní správě a věřící mohou plnit své povinnosti v jejich kostelích. V roce 1592 udělil Klement VIII. papežským breve *Significatum fuit nobis* stejnou výsadu, jakou měli mendikanti, i jezuitům:

Praesenti nostro decreto sancimus saecularibus universis libere Missas diebus Dominicis, et aliis maioribus festis audire in Ecclesia tam Fratrum Praedicatorum, quam aliorum Mendicantium, necnon etiam Societatis Iesu, licite posse, dummodo in contemptu Parochialium Ecclesiarum non faciant.⁵¹

3. NEDĚLNÍ MŠE A TEOLOGIE LITURGIE PO II. VATIKÁNSKÉM KONCILU

Do této doby povinnost nedělní účasti na liturgii v místní farnosti byla nejen obecným pravidlem v církvi, ale bylo to dáno i osobním přístupem jednotlivce, protože si uvědomoval, že je členem místní komunity, která není kompletní, pokud se neshromáždí všichni její členové. Zrušením „farní povinnosti“ byl definitivně završen přechod od společenství jako nositele nedělní liturgie k individuální účasti na mši. Současně došlo k podobnému vývoji i u liturgie hodin. Německý liturgik Josef Andreas Jungmann může s odkazem na mentalitu a kulturu 16. století napsat:

A touto výsadou se dospělo k rozhodnutí. A stalo se to způsobem, který odpovídá trendu doby, která chtěla ve všech směrech zajistit a rozšířit práva jednotlivce. Snahou bylo potvrdit jeho osobitost a individualitu a ruku v ruce s tím i uvolnit omezení a dokonce opustit i tradiční praxi, která byla chápána jako limitující.⁵²

⁵⁰ Srov. Ignác Antonín HRDINA, *Dokumenty Tridentského koncilu*, Praha: Krystal, 2015, s. 171.

⁵¹ Gaspar IJENIN, *Commentarius historicus et dogmaticus de Sacramentis in genere et in species II*, Valentiae: Typographia Benedicti Monfort, 1771, s. 457.

⁵² JUNGMAN, „Die Heiligung des Sonntags im Frühchristentum und im Mittelalter,“ s. 74.

Rostoucí počet kněží a jejich formace v diecézních seminářích s důrazem na důležitost denního slavení eucharistie vedly k tomu, že všichni kněží chtěli celebrovat nedělní mši, což se promítlo v multiplikaci mší. Zatímco celý středověk udržoval třetí hodinu dne – *tertia*, tj. 9.00 ráno, jako „hodinu mše“, a to přibližně od 4. století do 16. století,⁵³ nyní nastává velký nárůst nedělních mší ve stejném kostele a slavených na stejném oltáři. Jediná nedělní eucharistická liturgie, která odkazuje na předchozí praxi, je mše hlavní, někdy nazývaná „hrubá“, jenž byla slavena s úmyslem *pro populo* a tudíž je knězi zakázáno přijímat individuální intence. Tato multiplikace mší ve farnosti vede věřící k tomu, že si mohou, především ve městech a větších farnostech, svobodně vybrat mezi jednou z mnoha nabízených nedělních bohoslužeb. Na rozdíl od římské praxe ve východní liturgické tradici stále platí pravidlo: jedna liturgie v jednom kostele na jednom oltáři slavená jedním knězem.⁵⁴

Po Tridentském koncilu až do konce 19. století je účast na nedělní liturgii vnímá individuálně z pohledu Dekalogu a osobní *pietas* věřícího. Liturgické hnutí ve 20. století zdůrazňuje eklesiální aspekt liturgie a význam společného nedělního liturgického slavení shromážděné obce z pohledu teologického a symbolického, přesto toto komunitní slavení ustupuje snaze umožnit věřícím účast na mši. Ve farnostech vidíme nárůst bohoslužeb, jejich pořad je upraven tak, aby maximálně vyhovoval individuálním potřebám věřících.

Druhý vatikánský koncil se pokusil, byť s mírným úspěchem, znovu ukázat spojení mezi eucharistickým slavením a shromážděním věřících s ohledem na prožívání neděle a osobní posvěcení. V koncilní Konstituci o liturgii čteme:

Podle apoštolské tradice, která má původ ode dne Kristova vzkříšení, slaví církev velikonoční tajemství vždy osmý den, který se právem nazývá den Páně nebo neděle. V ten den jsou věřící povinni shromáždit se, aby slyšeli Boží slovo a měli účast na eucharistii. Tak slaví památku utrpení, zmrtvýchvstání a slávy Pána Ježíše

⁵³ Císař Konstantin dekretem z roku 321 stanoví neděli – *die solis* jako volný den pro náboženské projevy a účast lidu ve shromáždění: „Omnes iudices urbanaeque plebes et artium officia cunctarum venerabili die solis quiescant. ruri tamen positi agrorum culturae libere licenterque inserviant, quoniam frequenter evenit, ut non alio aptius die frumenta sulcis aut vineae scrobibus commendentur, ne occasione momenti pereat commoditas caelesti provisione concessa.“ *Codex Justinianus* III, 12, 2, in *Corpus iuris civilis*, II, ed. Paul Krüger, Berlin, 1954, s. 127.

⁵⁴ Srov. Tomáš MRŇÁVEK, *Vývoj a struktura liturgie sv. Jana Zlatoústého*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2017, s. 77.

a vzdávají díky Bohu, který nám „daroval nový život, takže máme skutečnou naději, když Ježíš Kristus už vstal z mrtvých“ (1 Petr 1,3). Proto je den Páně prvotní sváteční den, který je třeba předkládat zbožnosti věřících a vštěpovat do jejich vědomí tak, aby se stal i dnem radosti a pracovního klidu. Jiné slavnosti nemají mít před ním přednost, ledaže jsou skutečně nanejvýš významné. Neboť den Páně je základ a jádro celého liturgického roku.⁵⁵

Současně na jiném místě konstituce zdůrazňuje:

Ve své diecézi nemůže biskup vždy a všude stát osobně v čele všeho svého lidu, proto si ho musí nutně rozdělit do jednotlivých obcí. Mezi nimi mají přední místo farnosti, zřízené v jednotlivých místech pod vedením duchovního správce, zastupujícího biskupa. Tyto obce představují do jisté míry celou viditelnou církev, žijící po celém světě. To je důvod, aby se prohluboval farní liturgický život a jeho vztah k biskupovi v myšlení a v praxi věřících i duchovních. Ať se usiluje o to, aby rostlo vědomí farního společenství, zvláště při společném slavení nedělní mše.⁵⁶

Po koncilu se zřetelně projevíly podněty zaměřené na znovuoživení významu shromáždění místní církve, ale důsledné eklesiologické chápání liturgie stále chybí. Pokoncilní praxe často pokračuje tak, jak bylo zvykem dříve, ba co více možnost slavit nedělní liturgii v sobotu večer či po celou neděli, vede k tomu, že se již nerozlišuje mezi hlavní nedělní eucharistií a ostatními. V neděli ve farnosti máme několik mší v různé časy, které se slaví stejným způsobem, mezi nimiž si mohou věřící vybrat podle vlastního uvážení. Také se setkáváme s nedělními mšemi pro různé skupiny a náboženská hnutí ve farnosti: děti, mládež, rodiny nebo neokatechumenát. To vše zakrývá základní eklesiologickou pravdu o významu jediné společné mše, „která je chápána a uznávána jako reprezentativní shromáždění místní církve“,⁵⁷ na níž mají účast všichni členové komunity.

3.1 *Direktorium pro slavení neděle bez přítomnosti kněze*

Základní otázku mezi osobní zbožností vyjádřenou v odůvodněné touze účastnit se eucharistie v jiné farnosti a místním společenstvím věřících,

⁵⁵ SC 106.

⁵⁶ SC 42.

⁵⁷ Andreas HEINZ, „Der Tag, den der Herr gemacht hat. Gedanken zur Spiritualität des Sonntags,“ in *Theologie und Glaube* 68 (1978): 53.

jako nositelem nedělní liturgie, jež se projevuje i v neeucharistické oslavě, v podstatě nevyřeší ani koncilní dokumenty, ani pozdější dokumenty Magisteria, natož Direktorium pro slavení neděle bez přítomnosti kněze. Tyto dokumenty opakovaně zdůrazňují, že nedělní shromáždění v nepřítomnosti kněze je provizorním řešením a že je třeba udělat vše pro zajištění nedělního slavení eucharistie. Otázka jednoty a identity lokální církve, která nachází své vyjádření v jediném nedělním shromáždění komunity, i když není slavena eucharistie, se neřeší.

I když koncilní dokumenty zdůrazňují význam Božího slova, stále poukazují na jeho sepetí s eucharistií:

Církev měla vždy v úctě Boží Písmo jako samo tělo Páně, vždyť – především v posvátné liturgii – nepřestává brát a podávat věřícím chléb života se stolu jak Božího slova, tak Kristova těla.⁵⁸

Magisteriální dokumenty a liturgické knihy opakují skutečnost, že církev naslouchá Božímu slovu, je jím živena a formována.⁵⁹ Přesto význam Božího slova je vnímán ve významu osobní přípravy na slavení eucharistie a ostatních svátostí:

⁵⁸ DV 21: „Církev měla vždy v úctě Boží Písmo jako samo tělo Páně, vždyť – především v posvátné liturgii – nepřestává brát a podávat věřícím chléb života se stolu jak Božího slova, tak Kristova těla. Vždy měla a má Písmo svaté spolu s posvátnou tradicí za nejvyšší pravidlo své víry, neboť Písmo svaté, Bohem vnuknuté a jednou provždy zaznamenané, podává nezměnitelně slovo Boha samého a v slovech proroků a apoštolů dává zaznít hlasu Ducha svatého. Je tedy třeba, aby se všechno církevní kázání i křesťanská zbožnost živila a řídila Písmem svatým.“

⁵⁹ Srov. *Ordo Lectionum Missae – editio typica altera*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1981, Praenotanda č. 2–3 „De liturgica verbi Dei celebratione“: „Non uno tantum modo verbum Dei in celebratione liturgica pronuntiatur, nec eadem semper efficacitate audientium corda percellit: semper vero in verbo suo Christus praesens adest, qui salutis exsequens mysterium, homines sanctificat et Patri cultum tribuit perfectum. Quinimmo dispensatio salutis, quam verbum Dei indesinenter recolit atque propagat, plenam in actione liturgica significationem attingit, ita ut liturgica celebratio fiat ipsius verbi Dei continua, plena et efficax propositio. ... In verbo Dei audiendo aedificatur et crescit Ecclesia, et mirabilia quae multis olim modis Deus in salutis historia patravit, in celebrationis liturgicae signis mystica veritate repraesentantur; rursus vero Deus ipsum adhibet fidelium coetum qui Liturgiam celebrat, ut eius sermo currat et clarinetur et nomen eius extollatur in gentibus. Quoties ergo Ecclesia, a Spiritu Sancto in liturgica celebratione congregata, verbum Dei annuntiat atque proclamat, se novum populum esse pernoscit, in quo foedus antiquitus sancitum, perfectum tandem fit et absolutum.“

Ať tedy biskup usiluje o to, aby opravdu všichni věřící získávali předběžnou duchovní přípravou smysl naslouchat Kristovu tajemství, jež se předkládá ve Starém a Novém zákoně, a meditovali o něm. Posvátná slavení Božího slova jsou proto velmi užitečná v životě jednotlivců i společenství k podporování duchovního života, k posílení lásky k Božímu slovu a k plodnějšímu slavení eucharistie i jiných svátostí.⁶⁰

Direktorium pro slavení neděle za nepřítomnosti kněze ve svém prologu shromáždění lokální církve vnímá především ve vztahu k eucharistii, zdůrazňuje výlučné chápání paschální anamnéze Krista skrze mešní oběť:

Kristova církev se již ode dne letnic, po sestoupení Ducha svatého, bez přestání scházela, aby slavila velikonoční tajemství v den nazývaný na památku Pánova zmrtvýchvstání „Dominica“ – den Páně. Při tomto nedělním shromáždění církev čte, co se v Písmu svatém vztahuje na Krista a slaví eucharistii na památku smrti a zmrtvýchvstání Páně, dokud on nepřijde.⁶¹

Dokument vychází z pastorační situace dnešní církve, kdy z určitých důvodů nemůže být v mnoha komunitách věřících slavena nedělní mše, proto umožňuje „mimořádnou formu“ liturgie:

V současné době se v mnoha oblastech nemůže ve všech farnostech každou neděli slavit eucharistie, poněvadž je nedostatek kněží. Kromě toho se též dost farností ze sociálních a hospodářských příčin vyvíjelo. Proto bylo mnoha kněžím uloženo sloužit více nedělních mší v různých i vzdálených kostelech. Tato praxe však není vždy považována za vhodnou jak pro farnosti, které nemají vlastního duchovního, tak ani pro samotného kněze. Z tohoto důvodu biskupové v některých místních církvích, kde se vyskytují výše popsané okolnosti, uznali za nutné konat nedělní

⁶⁰ *Caeremoniale Episcoporum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum – editio typica*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 1995, čl. 221–222: „Student ergo Episcopus ut omnes prorsus fideles apti spiritali praehabita, sensum acquirant auscultandi et meditandi Christi mysterium, quod in Vetere et Nuovo Testamento proponitur. Sacrae verbi Dei celebrationes ideo peritiles sunt in vita sive singulorum sive communitatum, ad spiritum et vitam spiritalem fovendam, ad intensiorem amorem verbi Dei instituendum et ad celebrationem magis fructuosam sive Eucharistiae sive aliorum sacramentorum peragendam.“

⁶¹ *Direktorium*, čl. 1.: „Christi Ecclesia, a die Pentecostes, post descensum Spiritus Sancti, fideliter semper in unum convenit ad paschale Mysterium celebrandum die quae ‚Dominica‘ appellata est in memoriam resurrectionis Domini. In congregatione dominicali Ecclesia legit ea quae in omnibus Scripturis de Christo sunt et Eucharistiam celebrat tamquam memoriale mortis et resurrectionis Domini, donec veniat.“

bohoslužby za nepřítomnosti kněze, aby se tak mohli křesťané co nejlépe shromažďovat a aby byla zajištěna křesťanská tradice svěcení neděle.⁶²

Direktorium vybízí biskupy, aby se snažili udržet jednotlivá farní společenství tak, že svěří laikům úkol shromažďovat věřící v neděli a předsedat neeucharistické liturgii.⁶³ Přesto v souladu s učením Magisteria je tato praxe vnímána jako mimořádná a dokument opakovaně poukazuje na trojí aspekt nedělního shromáždění:

Hlavní prvky vyžadované pro nedělní shromáždění věřících jsou tyto:

- a) Věřící se shromažďují, aby projevovali, že církev není samovolným, nýbrž Bohem svolaným shromážděním, neboli že je organicky utvářeným Božím lidem, jemuž předsedá kněz v zastoupení Krista jako hlavy církve.
- b) Poučení o velikonočním tajemství skrze Písma, která jsou čtena a knězem nebo jáhnem vykládána.
- c) Slavení eucharistické oběti knězem zosobňujícím Krista a přinášejícím ji jménem všeho křesťanského lidu, kterou se zpřítomňuje velikonoční tajemství.⁶⁴

Tato vyjádření jsou určující při osobním rozhodování, upřednostňují účast na nedělní liturgii ve vedlejší farnosti, která je shromážděním místní církve hierarchicky strukturované, Boží slovo je vykládáno knězem či jáhnem a především se slaví eucharistie.

Direktorium na několika místech doporučuje účast na eucharistické slavnosti mimo farnost, a tudíž základní téma neřeší.⁶⁵ Proto, i s ohledem na stávající předpisy, lze pozorovat následující konflikt: Ve farnosti, kde se v neděli místo eucharistie slaví bohoslužba slova vedená pověřeným laikem, mají věřící, jak je doporučováno a pokud je jim to možno, účastnit se mše v jedné ze sousedních farností. Jak se mají rozhodnout? Mají uspokojit svou osobní zbožnost a touhu po účasti na eucharistii a tím

⁶² *Direktorium*, čl. 5–6.

⁶³ *Direktorium*, č. 2–5.

⁶⁴ *Direktorium*, č. 21–22: „Necesse est ut a fidelibus clare percipiatur talium celebrationum indoles suppletiva, neque ipsae aestimari possunt quasi optima solutio novarum difficultatum vel concessio facta facilitati. ... Sedulo vitetur quaelibet confusio inter huiusmodi conventus et celebrationem eucharisticam. Tales conventus non auferre, sed potius augere debent apud christifideles desiderium celebrationem eucharisticam participandi, eosque magis promptiores reddere ut eidem intersint.”

⁶⁵ *Direktorium*, č. 18: „Není-li na některých místech možné slavit nedělní mši svatou, má se především uvážít, zda se věřící mohou odebrat do nejbližšího kostela, aby se tam zúčastnili eucharistické oběti. Takové řešení se doporučuje i v dnešní době, a pokud je to možné, má se udržovat v platnosti.”

i splnit nedělní povinnost, nebo by se měli podílet na neeucharistické oslavě ve své farnosti, aby si uvědomili a prožili sounáležitost k místní církvi, kterou liturgické shromáždění zjevuje, přičemž by nenaplnili předpis o nedělní mši? Co má větší váhu? Osobní prožívání mše nebo liturgie místní komunity? Pokud ti, kdo mají tu možnost, pojedou v neděli na slavení eucharistie do okolních farností, kdo se bude účastnit bohoslužby slova v místním kostele? Dokument vnímá nedělní liturgii bez mše jako mimořádnou formu, která by nikdy neměla zastínit význam eucharistické slavnosti:

Je třeba, aby věřící jasně chápali, že toto slavení neděle má jen náhradní ráz, že je nelze považovat za nevhodnější řešení těžkostí, anebo za ústupek jejich pohodlí. ... Dále je nutno pečlivě se vyhýbat jakémukoliv směšování shromáždění tohoto druhu se slavením eucharistie. Tato shromáždění nemají věřícím brát touhu účastnit se slavení eucharistie; naopak ji mají zvětšovat a lépe je na ni připravovat.⁶⁶

3.2 Nedělní liturgie slova

Je otázkou, jak hodnotit nedělní liturgii slova s ohledem na působení boží milosti a uskutečňování spásy.⁶⁷ Vyvážené hodnocení těchto liturgií je bohužel často podřízeno primárnímu zájmu o splnění nedělního předpisu a vnímání eucharistie jako základního liturgického typu. Vhodnějším výchozím bodem na zvážení neděle a její liturgie jako základního křesťanského svátku mají být její čtyři základní dimenze:

- a) důležitost shromáždění – eklesiologie liturgie;
- b) význam hlásaného a slyšeného slova;
- c) echatologický rozměr slavení;
- d) eucharistická slavnost jako paschální anamnéze.

První zmíněné tři dimenze jsou jasně patrné také v nedělní liturgii slova, zatímco čtvrtá dimenze chybí, což je pro nedělní liturgické slavení považováno za zásadní. Ve shromáždění, kdy se církev modlí a zpívá, v hlásaném Slovu a v eucharistii uchovávané z předchozí mše, kterou

⁶⁶ *Direktorium*, č. 12

⁶⁷ SROV. KARL RAHNER, „Eucharistiefeier der Kirche und Sonntagspflicht des Christen,“ in *Fragen der Kirche heute*, ed. Adolph Exeler, Würzburg, 1971, s. 36.

společenství přijímá, je Kristus skutečně přítomen mezi svými.⁶⁸ Slyšení božího slova jako nezbytné a základní součásti nedělní liturgie stanoví i II. vatikánský koncil.⁶⁹ Nedělní liturgie slova, přestože je alternativním řešením, které odkazuje na eucharistickou liturgii a k ní směřuje věřící, je v každém případě skutečným shromážděním církve. Při slavení této liturgie se uskutečňuje milost a spása, i když ne ve své maximální plnosti, tato liturgie posvěcuje neděli a účast na ní je splněním „nedělní povinnosti“.

Je však třeba vzít v úvahu další prvek: vzhledem k tomu, že liturgie slova má být považována za pravou liturgickou slavnost, jak je již vyjádřena v *Sacrosanctum concilium*, působí v ní také Ježíš Kristus jako první a autentický λειτουργός, který je spojen s jeho církví zastoupený v konkrétním shromáždění.⁷⁰ Posvěcení neděle proto není primárně lidským úsilím při slavení liturgie, ale milosrdným jednáním Boha pro člověka a v člověku, jeho skutečným posvěcením, které se naplňuje v liturgii slova.⁷¹

Můžeme tedy říci, že nedělní liturgie slova má eklesiologickou hodnotu, která jasně převyšuje soukromou nebo společnou modlitbu v rodině. Na místo zdůrazňování individuální nedělní praxe osobní modlitby či sledování mše přes media pro ty, kteří se nemohou účastnit eucharistické slavnosti, by měla být zdůrazněna povinnost místní komunity slavít liturgii slova, na kterou mají věřící jako členové tohoto společenství právo a rovněž povinnost se jí aktivně účastnit.⁷²

⁶⁸ SC 7: „Proto každé slavení liturgie je činnost vynikajícím způsobem posvátná: je to dílo Krista kněze a jeho těla, církve. Z hlediska účinnosti se jí žádná jiná činnost církve titulem ani stupněm nevyrovná.“

⁶⁹ SC 106.

⁷⁰ SC 7.

⁷¹ V této souvislosti stojí za povšimnutí, co říká Paul Marshall, profesor liturgiky na University Yale v USA, ve svém příspěvku, když zdůrazňuje význam liturgie. Dochází k závěru, že v liturgii jsou od počátku přítomny dvě autentické charakteristiky křesťanského obřadu: Co se děje pro věřící a co se dělá ve shromáždění pro dobro všech – „Thus two authentic ancient Christian meanings emerge: What is done for the sake of the faithful and what one does within the assembly for the good of all.“ Paul MARSHALL, „Reconsidering ‚Liturgical Theology‘: Is there a Lex Orandi for All Christians?“ *Studia liturgica* 25 (1995): 143.

⁷² Již v roce 1971 Karel Rahner poukazoval na skutečnost, že ani dogmatika nemá výhrady proti svobodnému a alternativnímu chápání tzv. nedělního předpisu o účasti na mši. Srov. KARL RAHNER, „Eucharistiefeier der Kirche und Sonntagspflicht des Christen,“ s. 36.

Vědomí a poznání věřících, že každou liturgii je důležité prožívat jako oslavu, vychází i ze slavení eucharistie vnímané ve své vertikální i horizontální dimenzi. V průběhu mše jsou věřící aktivními účastníky, poznávají hodnotu a význam této liturgie, která je oslavou Paschálního mysteria. Dokud jsou vnímáni jako pouzí posluchači Božího slova vysvětlovaného v homilii knězem a přijímající svátostného Krista, plně nepochopí hodnotu liturgického slavení. Paschální rozměr prostupuje celou liturgií a každou její formou, mnohočetnou přítomnost Krista v liturgii mohou zakoušet v okamžiku, kdy se shromáždí, kdy se společně modlí, kdy slyší Boží slovo. Jednota a význam liturgického shromáždění není jen v přijetí eucharistie, ale je daleko širší, jak se církev modlí ve čtvrté eucharistické modlitbě: „Dej všem, kdo budou z tohoto jednoho chleba jíst a z tohoto jednoho kalicha pít, ať jsou v Duchu svatém jedno tělo, aby se stali dokonalou a živou obětí v Kristu, k chvále tvého jména.“⁷³

ZÁVĚR

Pohled do historie ukazuje, že před všemi úvahami zaměřenými na splnění individuálního nedělního pravidla má přednost komunita jako nositel nedělní liturgie a tuto skutečnost je důležité znovu zvážit a promyslet. Služba v církvi je spjata se zodpovědností, a proto by se měla povzbuzovat a podporovat jednotlivá místní společenství ve své povinnosti shromažďovat se každou nedělí ke slavení liturgie. Domnívám se, že osobní postoje jednotlivých věřících by měly více reflektovat význam a důležitost nedělního shromáždění místní komunity, i když se neslaví eucharistie.

⁷³ *Český misál*, Praha: Česká liturgická komise, 1983, s. 457. Ve stejném duchu jsou i slova: „Liturgická zbožnost se stala zcela individualistickou; zjevný příklad se nachází v současné praxi eucharistického společenství, které je zcela podřízeno duchovním potřebám jednotlivce. Kněží a ani věřící stále nechápou smysl liturgického společenství, jak je naznačeno ve čtvrté eucharistické modlitbě, kde prosíme, abychom byli spojeni skrze účast na jednom chlebě a jednom kalichu v jednotu jednoho Ducha svatého.“ Alexander SCHMEMANN, *Eucharistie. Sakrament des Gottesreiches*, Freiburg: Johannes Verlag Einsiedeln, 2005, s. 31.

**The Liturgy and the Parish in Dialectics among the Individual Piety of the Faithful
and the Sunday Liturgy of the Assembled Community**

Keywords: Liturgy, Parish Community, Liturgy of the Word, Word Worship, Magisterium, Eucharist, Sunday Celebration of the Liturgy

Abstract: Both the liturgical and the magisterial sources demonstrate that the local community – the parish which is the subject of the liturgy – takes precedence over personal participation in the Sunday Mass. It is important to reconsider this thoroughly. The life of the Church is shaped by the responsibility of its members, so local communities should be encouraged to gather every Sunday to celebrate the liturgy. The personal attitudes of individual believers should reflect more on the importance of the Sunday gathering of the local community, even if the Eucharist is not celebrated.

doc. Ing. Pavel Kopeček, Th.D.
Katedra liturgické teologie
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
pavel.kopecek@upol.cz